

Namenkundliche Informationen 111. (2018–2019)

Szerkesztők: SUSANNE BAUDISCH – MICHAEL PRINZ – INGA SIEGFRIED-SCHUPP.
Deutsche Gesellschaft für Namenforschung (GfN) Philologische Fakultät
der Universität Leipzig, Leipzig, 371 lap.

1. Egy év kihagyás után látványosan megújulva jelent meg a *Namenkundliche Informationen* 111. száma. Átalakult a szerkesztőség, megváltoztak a szerkesztési elvek, a kötetek számozása, új a kiadó és a nyomda, ezzel párhuzamosan pedig megújultak a folyóirat egyes tipográfiai jegyei is. A legjelentősebb és határozottan pozitív változást a kötet összeállításban tapasztalhatja az olvasó: a korábbiaknál jóval kevesebb, de terjedelmesebb tanulmányokat közölnek, amelyek mind témájukat, mind eredményeiket tekintve fajsúlyosabb kutatásokat ismertetnek.

2. SIMONE BERCHTOLD a *-mamm* végű svájci családnevek kapcsán arról számol be, hogy bár Svájcban kiemelkedően gazdag eredményei vannak a helynévkutatásnak, a személynév-kutatás elhanyagolt területe maradt a névtannak (13–71). BERCHTOLD kutatásainak célja olyan módszerek megalkotása, amelyekkel feltárhatók a neveket „tipikusan svájcivá” tévő nyelvi eszközök. A vizsgálat korpuszaként svájci és németországi telefonkönyveket, valamint a *Familiennamenbuch der Schweiz* [Svájc családnévkönyve] 1800 előtti névanyagát használta fel. A *-mamm/-men* utótagú svájci családneveken különböző gyakorisági, lexikális, morfológiai, grafematikai és fonológiai vizsgálatokat végzett, összevetve ezeket a németországi megfelelőikkel. A területspecifikus jegyek közé azokat sorolta, amelyek gyakoribbak a svájci névkincsben, mint a németben.

ANGELA BERGERMAYER Ausztriában élő török bevándorló családok személynévadási szokásait vizsgálja tanulmányában (72–122). Úgy véli, hogy a személynévadás nem pusztán a gyermek megnevezésének és identifikálásának az eszköze, hanem társadalmi és kulturális változások indikátora is: egyrészt a bevándorlóknak a származási országukhoz való nyelvi-kulturális kötődését mutatja, másrészt pedig az új hazájuk nyelvi-kulturális szokásaihoz történő igazodásukat, beilleszkedésüket tükrözi. A névválasztást több változó mentén elemzi a szerző (a gyermek neme, állampolgársága, a szülők állampolgársága és iskolai végzettsége). Ezek közül is kiemelkedik az állampolgárság, ugyanis a török állampolgárok a török törvényeknek megfelelően csak iszlám nevet adhatnak a gyermeküknek. Az osztrák névadási jog ennél lényegesen liberálisabb, néhány korlátozó szabály betartásával bármilyen nevet választhatnak a szülők az újszülötteknek. Az osztrák állampolgárságú, török származású szülők nagyobb arányban választanak tradicionális osztrák (nyugat-európai) személynévet, mivel rendszerint régebben élnek Ausztriában, tehát mind nyelvi, mind kulturális szempontból integrálódtak. Emellett a magasabb végzettségűek inkább választanak a gyermeküknek olyan nevet, amely illeszkedik az osztrák személynévkincsbe (különösen fiúknak), és a vegyes házasságokban is inkább osztrák hangzású név mellett döntenek.

HARALD BICHLMEIER két tanulmányt is publikált ebben az évfolyamban. A Walter Wenzelt 90. születésnapján köszöntő írása családnevek kontaktusvizsgálatának eredményét

ismerteti (123–152). A szláv nyelvekben használatos több száz családnévkepző és kombinációik közül mintegy tucatnyit elemez: ezekkel jött ugyanis létre a szláv eredetű német családnévek 90%-a. A szerző a családnévkepzők nemek közti eltéréseire is kitér. Ezek a németben felcserélhetik a német megkülönböztető eredeti funkciójukat (ha a leánygyermek az apának, a fiúgyermek pedig az anyának a családnévét örökli), majd el is veszíthetik, amint hivatalosan is rögzül a családnévforma.

A másik írásban BICHLMEIER újraértékeli a *Ruhr* nevek eredeztetését (153–165): a Dybortörvény néven ismert hangváltozási tendenciát segítségül hívva a név eddig általánosan elfogadott magyarázata mellé három további is javasol, melyek közül kettőt elfogadhatónak tart, közöttük azonban jelenlegi ismereteink alapján nem lehet dönteni. A név(család) nagy valószínűséggel kelta eredetű.

Szintén névfejtéseket ismertet ANDREAS M. BISCHOFF írása (166–177). A *Dürrenz* és *Dormans* helynevet, illetve családjukat a szerző a keltából származtatja, s e feltételezéséhez településtörténeti megjegyzéseket is fűz.

Az etimológiai témájú tanulmányok sorát BERND KOENITZ tanulmánya folytatja, mely egy érdekes névfejtő nyomozást mutat be (178–208). A szerző Merseburgi Thietmar 11. századi krónikájának tüzetes vizsgálata után új olvasatot javasol a benne említett *Titibuzin* helynévnek, számba véve a nyelvelmélet jellegzetes íráshibáit, helyesírási szabálytalanságait. Az újonnan megállapított névforma nyelvtörténetileg, névtanilag ugyan plauzibilisnek látszik, és megfeleltethető egy elpusztásodott település nevének, településtörténetileg mégis számos problémát vet fel ez az azonosítás. A szerző ezek mögött az ellentmondások mögött a korai oklevelezési gyakorlat visszasságait sejtí (pl. hamisítás jogviták esetén).

A kiadvány egyetlen angol nyelvű cikkét HEIKE NECKER és LIANA TRONCI jegyzi (209–232). A tanulmány egy korpuszelemzés eredményeit mutatja be: egyik fontos témája a köznevelésben szerepet játszó olasz *-ismo/-ista* és ógörög *-ismós/-istés* képzők produktivitása, a másik pedig a két nyelv közötti hasonlóságok és különbségek kimutatása a morfológiai szerkezet és a lexikális jelentés változásainak terén.

A névkutatás határterületéről közöl dialektológiai tárgyú tanulmányt DANIELA PELKA (233–260). A vizsgálat korpusza egy 1993-ban kiadott felső-sziléziai német tájszógyűjtemény, melynek az életkorra, testmagasságra és testalkatra utaló jelentéssel bíró német és lengyel lexémáit gyűjtötte össze és rendszerezte PELKA. Munkájában alapvetően a közszói állományt vizsgálta, ezek az elemek azonban a szóbeli kommunikációban gyakran válnak gúnynevekké, melyek vizsgálata egy későbbi kutatás tárgya lehet.

Ezt követi PÓCZOS RITA írása a legkorábbi magyar nyelvelméletek népességtörténeti forrásértékéről (261–293). A Szent István korából fennmaradt hiteles oklevelek szórványainak etimológiai vizsgálata és újraértékelése alapján tett megállapítása szerint – a korábbi névfejtésekkel szemben – ezeknek a névadatoknak csupán a fele bír biztos, egyértelmű magyarázattal, a másik fele többféleképpen, azaz több nyelvből is származtatható. Módszertanilag hibás tehát az az eljárás, hogy a lehetséges magyarázatok közül egyet önkényesen kiválasztunk, és abból vonunk le etnikai következtetéseket.

A lett helynévmodelleket mutatja be SANDA RAPA és RENÁTE SILIŃA-PINŃE tanulmánya (294–311). Mintegy 60 000 nevet vizsgálva állapítják meg például az összetétellel létrejött nevek arányát (60% körül), hangsúlyozva, hogy az arányok névfajtánként változhatnak, a víznevek esetében például az általánosnál ritkább ez a névalkotási mód. A lett helynévrendszerben megőrződtek olyan névalkotási minták is, amelyek a közszavak alkotásában

ma már nem produktívak. A grammatikalizáció folyamatát olyan példákkal szemlélteti az írás, amelyekben az egyik összetételi tag válik toponímánszá; a lett nyelvben ez szuffixumként és prefixumként is lehetséges.

Svájci helynévvizsgálatok eredményét ismerteti INGA SIEGFRIED-SCHUPP munkája (312–321). Svájci városi (baseli) és vidéki, falusi (fehraltdorfi) dülönévanyagot hasonlít össze történeti rétegzettségben, a mindenkori dülönévvadás szemantikai motivációit keresve. Korpuszát a két vizsgált névállomány 17. századig adathozható első előfordulásai alkotják. A szerző kutatásai azt mutatják, hogy vidéken kisebb számú és későbbi adatok állnak rendelkezésre, a birtoklásra, tulajdonviszonyokra utaló nevek pedig a városi térségben lényegesen gyakoribbak. A falu dülönévei valószínűleg csupán élszóban éltek, többségük csak a modernebb térképeken jelenik meg. Régiségükre a hangalakjukból és a bennük rejlő lexémákból lehet következtetni; ezek főként a mezőgazdasági és a topográfiai viszonyokra utalnak.

WALTER WENZEL tanulmánya a hely-, személy- és törzsnevek földrajzának módszertani alapkérdéseit, térképre vetítésének és településtörténeti értékelésének a problémáit tárgyalja, a lipcsei névkutató iskola több évtizedes kutatási eredményeit összegezve (322–343). WENZEL e munkálatok következtetései közül a legfontosabbként emeli ki azt a tézist, hogy a névföldrajzi-településtörténeti kutatások csak akkor vezetnek elfogadható és továbbvezető eredményre, ha a vizsgált terület földrajzi, különösen természetföldrajzi adottságainak figyelembevételével végzik őket. Példaként a szlávok megtelepedési feltételeit említi: ok ugyanis a feudális agrártársadalmak kialakulásának időszakában, mint kiderült, nem költöztek olyan területekre, amelyek 300 méternél magasabban fektüdtek, a talaj termőértéke a százpontos skálán nem érte el az 50 pontot, az éves középhőmérséklet pedig a 8 fokot, továbbá a csapadék éves mennyisége 600 mm alatt maradt. A talaj termőértékét és a szláv-ság által adott (régibbi névtípusokat képviselő) helyneveket egy térképen ábrázolva tökéletesen kimutatható ez az összefüggés. Az írás hét színes térképet elemezve mutat be további megfeleléseket a természeti és társadalmi környezet, valamint az egyes névfajták (helynevek, személynevek, törzsnevek) között.

A kötet záró tanulmányát CHRISTIAN ZSCHIESCHANG jegyzi: szintén térképek segítségével, a német–szláv kontaktusterületnek számító Kelet-Niederlausitz példáján mutatja be a névállomány és a földrajz kapcsolatát (344–362). Ezek együttes vizsgálatával településtörténeti viszonyok, illetve események feltárására is lehetőség nyílik: a régebbi és az újabb névtípusok, valamint a névadási motivációk térképre vetítése azt mutatja, hogy a szorok elsőként a terület fő vízfolyásának, a Lubstnak az alsó szakaszát szállták meg, s a felső, nehezebben védhető, de mezőgazdaságra alkalmasabb területen csak később telepedtek meg.

3. A folyóirat e száma ismertetéseket nem tartalmaz, de a kötet végén megtalálható az Onomastikblogon 2018–2019-ben megjelent recenziók listája.

PÓCZOS RITA

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2534-6265>

Debreceni Egyetem

Bölcsészettudományi Kar